Het beeld van handicap in

Hasta la vista

Analyse door Handiwatch

Media maken over mensen met een handicap, het gebeurt doorgaans met de beste bedoelingen. Toch doorstaat het resultaat niet altijd de kritische blik van ervaringsdeskundigen. Vaak is het een medisch verhaal dat voorbijgaat aan al die andere aspecten van het menselijk leven. Nog vaker is het zielig en meelijwekkend. Pogingen tot een positieve boodschap vervallen vaak in het andere uiterste: haast bovenmenselijke heldenverhalen over uitzonderlijke prestaties – als je maar doorzet bereik je alles. *Hasta la Vista* (2011) slaagt er wonderwel in om al die valkuilen te vermijden.

Handiwatch, het ervaringsdeskundig mediawatch-collectief van GRIP (Gelijke Rechten voor Personen met een handicap) organiseerde op 7 januari 2012 een focusgroep om de handicap-beeldvorming in de film te analyseren. Samen kwamen we tot deze analyse.

1. Pluspunten

De focusgroep van Handiwatch heeft in de eerste plaats genoten van een goede film. *Hasta la Vista* is erg onderhoudend, bevat veel humor en een beetje ontroering. Het is een laagdrempelige film en kan een breed publiek aanspreken.

Het zit dus ook wel snor met de beeldvorming over handicap, anders hadden we niet zo veel gelachen, maar ons juist veel te vaak zitten ergeren. Om te snappen *waarom* dit een positief staaltje van handicap-beeldvorming is, analyseren we de film vanuit de verschillende modellen over handicap.

1.1. Morele en medische valkuilen vermeden

De film past niet in de traditionele caritatieve visie op handicap, maar stelt er juist kritische vragen bij. Gelukkig kozen de makers evenmin voor het populaire ‘superheld’-alternatief.

Interessant genoeg komt de beginsituatie van het verhaal overeen met de klassieke Westerse visie op handicap. De ouders vertegenwoordigen het morele model van **bezorgdheid en zelfs betutteling**. Het is een zwaar leven met een handicap of chronische ziekte, en je moet de beperkingen aanvaarden.

De jongens komen **hiertegen in opstand**. Ze muizen er eerst stiekem vanonder, om zelfstandig een reis te ondernemen. Later moeten ze de confrontatie aangaan en ook hier geven ze hun strijdlust en vrijheidsdrang niet op. Hun reis verloopt niet vlekkeloos, ze stoten op problemen en beperkingen. Zelfredzaamheid is niet onbeperkt. Maar ze zetten door. Toch wordt dit **niet opgeklopt tot een morele fabel** waarin je alles kan bereiken mits genoeg wilskracht. Het blijven mensen, het worden **geen superhelden**.

Ze kunnen hun beperkingen nooit helemaal 'overwinnen' door bovenmenselijke wilskracht, maar ook niet normaliseren met **medische** ingrepen. Wel geraken ze heel ver door assistentie te accepteren.

Tegelijk wordt het medische aspect niet weggecijferd, vooral niet bij Lars die een terminale ziekte heeft. Dit zorgt voor een zeker realisme, maar het komt ook niet overdreven aan bod, zodat de film niet vervalt in een puur medisch verhaal.

1.2. Sociaal en cultureel model

De filmmakers zijn erin geslaagd om een film te maken vanuit een sociaal en cultureel model, twee visies die ervaringsdeskundigen zelf ontwikkeld hebben – in tegenstelling tot de meest gangbare morele en medische modellen.

Het **sociaal model** stelt dat een handicap een **maatschappelijk** fenomeen is. Als je de *hindernissen* en *vooroordelen* wegwerkt, hebben mensen minimale last van hun beperking en kunnen ze een volwaardig leven uitbouwen.

De vooroordelen bespreken we onder “handicap-kritiek”. De hindernissen worden in de film vooral weggewerkt door **aangepast vervoer en persoonlijke assistentie**. Claude is een professioneel toonbeeld van persoonlijke assistentie. Ze doet haar werk efficiënt en plaatst zich niet op de voorgrond, maar ondersteunt. Ze is natuurlijk een mens en geen puur hulpmiddel. Ze komt dus wel tussen als het de spuigaten uitloopt en ze krijgt op het eind een relatie met één van haar klanten. Toegankelijkheid en hulpmiddelen komen subtiel aan bod, bijv. hellend vlak in hotel, aangepaste rolstoel op strand.

Het sociaal model gaat ook over burgerschap en **gelijke rechten**. De film is geïnspireerd op de levenservaringen van Asta Philpot, een voorvechter voor gelijke seksuele rechten. Dit is een gedurfd thema en taboedoorbrekend. De film heeft dan ook de discussie over het recht op seksassistentie heraangewakkerd, maar was helaas niet voldoende om het taboe daarop volledig te doorbreken.

Het **cultureel model** benadert mensen met een handicap als 'similar but different'. Het lijkt een vrij complexe theorie, maar *Hasta la Vista* toont aan dat je deze visie concreet kan maken voor een breed publiek. We leggen dit uit aan de hand van een aantal kernbegrippen van het cultureel model.

1.3. Handicap is centrale, maar niet enige thema

Handicap-identiteit: *je handicap bepaalt mede wie je bent, maar het is tegelijk maar één aspect naast vele andere.*

Idealiter integreren de media mensen met een handicap in de gewone programma's en berichtgeving. In deze film is handicap wel een centraal thema, maar niet het enige. Het **verhaal** gaat ook over reizen, vrijheid en onafhankelijkheid. Over vriendschap, seks en relaties. Over ouders, toekomstdromen en dood. Stuk voor stuk thema's die herkenbaar zijn voor mensen met of zonder handicap.

De handicap van de drie mannen is een essentieel onderdeel van hun **identiteit**, maar evenmin het enige. Ze hebben elk een uitgesproken eigen karakter. Daarnaast zijn hun gender, seksuele oriëntatie en leeftijd ook relevante onderdelen van hun identiteit en van het verhaal. Dat ze (overwegend) jong, heteroseksueel en man zijn, valt minder op als identiteitskenmerken, omdat het beantwoordt aan de maatschappelijke norm (in tegenstelling tot hun handicap). Dit maakt de film meer herkenbaar en laagdrempelig voor een **breed publiek**. Anderzijds zou een andere seksuele oriëntatie en/of etnisch-culturele achtergrond de film (minstens) even interessant maken. (Zie 2.3.)

1.4. Mensen met een handicap spreken voor zichzelf

***Ervaringsdeskundigheid**: mensen met een handicap hebben expertise die mensen zonder handicap niet hebben. Bij thema's die mensen met een handicap aanbelangen, moet men hen ook betrekken.*

Drie mannen met een handicap vormen de hoofdpersonages van de film, en ze hebben ook echt een **leidende rol**. Ze nemen initiatief en breken los van sociale beperkingen. De film biedt geen bezorgde blik op hen, de kijker volgt juist hun blik op de bezorgdheid en betutteling van anderen, en sympathiseert met hen in hun vrijheidsstrijd.

Veel heeft natuurlijk te maken met de inspiratiebron van deze film. De makers van *Hasta la Vista* zagen de Britse documentaire *For one night only* over de onderneming van Asta Philpot. Ze contacteerden hem, overlegden en hij werd uiteindelijk één van de producers. Ze vertrokken dus vanaf het begin vanuit een **ervaringsdeskundig perspectief**, met name dat van een Amerikaanse voorvechter voor gelijke seksuele rechten, die zelf ook een handicap heeft. Het was een heel ander verhaal geweest als het over een groepsreis zou gaan georganiseerd door mensen met de beste bedoelingen, maar zonder handicap en ervaringsdeskundigheid.

Dat de personages met een handicap voor zichzelf spreken, betekent ook dat ze **niet voor een hele groep spreken**. De combinatie van hun menselijkheid en de onderlinge diversiteit vermijdt dat het publiek al te veel zal veralgemenen. Ze vertegenwoordigen geen hele gemeenschap, maar enkel zichzelf.

1.5. Menselijkheid en diversiteit

***Handicap-ervaring:** iedereen heeft een ander verhaal. De eigenheid staat centraal, men mag dus niet te snel veralgemenen.*

De film vermijdt op een prachtige manier om een stereotype neer te zetten van dè persoon met een handicap. Lars, Philip en Jozef staan **niet symbool voor een hele gemeenschap**, de kijker ziet hen als individuen. Dit effect bereik je het makkelijkst door een diversiteit te tonen.

Ten eerste is er niet één, maar zijn er **drie** hoofdpersonages met een handicap zijn. Ten tweede hebben ze elk een **verschillende fysieke handicap**: Philip heeft een dwarslaesie en gebruikt een elektrische rolstoel, Lars heeft een terminale ziekte (hersentumor) en gebruikt een manuele rolstoel, Jozef is bijna blind. Ten derde hebben ze een totaal **verschillend karakter** en vooral dit punt is mooi uitgewerkt. Ze hebben duidelijk ook hun minkantjes. Vooral bij Philip maar in mindere mate bij Lars komen die aan bod (zie Vooroordelen).

Ze worden met andere woorden gewoon voorgesteld als **gewone mensen**. Zoals eerder gezegd worden ze niet beklaagd als slachtoffers en evenmin opgehemeld als helden. Dit effect van menselijkheid krijg je door hun diversiteit te tonen en door zowel positieve als negatieve karaktereigenschappen aan bod te laten komen.

Mensen met een handicap willen gezien worden als gewone mensen zoals iedereen, en tegelijk in hun eigenwaarde gelaten worden door hun **uniciteit** te tonen.

1.6. Ondersteuning voor je levensdroom

Handicap-identiteit: *Het kan bevrijdend zijn om een handicap-identiteit te ontwikkelen, je eigenheid te waarderen en niet (meer) te proberen om je handicap te ontkennen, verbergen en onderdrukken. Als je je handicap in je leven integreert, kun je bijv. ook hulp en hulpmiddelen aanvaarden. Handicap-identiteit is dus (het resultaat) van een proces dat heel wat potentieel biedt en transformerend kan werken.*

Hasta la Vista behandelt ook dit boeiende thema. Het is zelfs een belangrijk deel van de plot dat de jongens moeite hebben om **hulp te aanvaarden om tegelijk zelfstandig te kunnen leven** – in dit geval een avontuurlijke en voor iedereen aangename reis te kunnen ondernemen. De weerstand heeft natuurlijk wel te maken met het feit dat ze hun assistent door omstandigheden niet vrij konden kiezen. Toch leren ze heel wat bij door de confrontatie met hun vooroordelen tegenover de zwaarlijvige vrouw die ze voor deze reist nooit vrijwillig hadden gekozen. (zie Vooroordelen)

Door tegelijk hulp te aanvaarden en hun eigen vooroordelen aan de kant te schuiven, maken ze een belangrijke **ontwikkeling** mee, nog voor ze het eigenlijke doel (ontmaagding) verwezenlijken. Ze hebben op de duur respect gekregen voor hun assistente en er ontstaat zelfs vertrouwen en vriendschap. In die sfeer vraagt Claude hen wat ze met hun leven zouden willen doen als ze geen rekening moesten houden met hun handicap. Dan blijkt dat ze inderdaad dromen hebben, dromen die je van iemand met een handicap niet meteen zou verwachten. Nochtans blijkt onmiddellijk dat hun beperkingen die dromen eigenlijk niet in de weg staan.

Hasta la Vista toont hoe personen met een handicap **dezelfde menselijke noden** hebben als personen zonder handicap, zoals seks, maar ook regie over eigen leven. Tegelijk toont de film hoe mensen **onderling verschillen**, en elk op hun eigen manier invullen wat ze met hun leven willen doen.

1.7. Vooroordelen

Handicap-kritiek: *vanuit je ervaringsdeskundigheid en minderheidsperspectief kun je een meerwaarde leveren en een bijdrage leveren aan maatschappelijke analyse en kritiek.*

De mediawatchers konden geen vooroordelen tegenover mensen met een handicap ontdekken die onbewust de film zijn binnengeslopen. Daarentegen worden maatschappelijke vooroordelen ook **niet genegeerd**, maar bewust, expliciet en **kritisch benaderd**. De film doorbreekt dus een aantal vooroordelen en stereotypen. Dit aspect is een belangrijk onderdeel van de film en wordt op verschillende manieren en niveaus uitgewerkt. Toch is het niet het centrale of enige uitgangspunt van de film. Mede door de positieve toon en het gebruik van humor is het dan ook **geen belerende film** geworden.

Twee voorbeelden. De bezorgdheid van de ouders is begrijpelijk, maar ook verbonden met het maatschappelijke vooroordeel dat mensen met een handicap beter geen te grote avonturen ondernemen. Dat ze niet zelfstandig en onafhankelijk kunnen reizen – of leven. De jongens komen hiertegen in opstand en zetten hun reisplannen door.

In een zeer expliciete scène over vooroordelen maakt Lars zich kwaad omdat een hotelreceptioniste vraagt of ze alle drie op één kamer slapen. Aan drie volwassen mannen zonder handicap zou ze die vraag waarschijnlijk niet stellen. Deze serieuze tussenkomst van Lars, die natuurlijk een kamer voor elk wil, staat in humoristisch contrast met het feit dat ze uiteindelijk toch op dezelfde kamer belanden, omdat ze die eerste nacht de hulp weigerden van hun onverwacht vrouwelijke assistente.

De hoofdpersonages zijn **zelf niet vrij van vooroordelen**, vooral op vlak van gender en cultuur. Hun weerstand tegenover Claude heeft te maken met hun visie op vrouwen. Op basis van de naam hadden ze een man verwacht. In eerste instantie vinden ze het gewoon minder ideaal dat een vrouw hen begeleidt op de reis naar een Spaans bordeel, maar ze lachen haar ook uit omdat ze met haar zware lichaamsbouw niet beantwoordt aan het stereotiepe vrouwelijke schoonheidsideaal. Deze visie wordt bijgesteld doordat Jozef een relatie met haar begint – tot op zekere hoogte, hij is immers bijna blind.

Een sleutelscène op vlak van vooroordelen is die waarin Lars zich onbeschoft uitlaat over de borsten van een Nederlandse vrouw. Een man uit dit groepje toeristen wordt woedend en valt Lars aan. De man verzet zich expliciet tegen het medelijden tegenover mensen met een handicap en staat de visie voor om hen te behandelen als ieder ander mens. Dit klinkt als een terechtwijzing aan mensen met een handicap (die in principe ook van iemand zonder handicap had kunnen komen) om zich te beroepen op medelijden wanneer het hen uitkomt, specifiek wanneer ze denken dat ze de grenzen van het maatschappelijk aanvaardbare verder kunnen overschrijden dan anderen.

Hun nogal macho visie op vrouwen wordt dus niet helemaal vergoelijkt, maar – tot op zekere hoogte – kritisch benaderd. Daardoor vergroten die vooroordelen de menselijkheid van de personages en dragen ze bij tot het vermijden van een bovenmenselijk heldenverhaal.

Hetzelfde geldt voor hun vooroordelen op vlak van cultuur. De weerzin tegenover Claude heeft ook te maken met haar Franstaligheid. Vooral Philip stelt zich daar vijandig tegen op, Jozef speelt juist de bemiddelaar. Zowel Philip als Lars hebben ook minder respect voor Nederlanders, maar één van de Nederlanders leert Lars een niet mis te verstaan lesje.

1.8. Humor

De film was niet wat hij geweest was zonder de humor. Veel grappen of grappige situaties hebben niets met handicap te maken, maar het thema wordt ook niet uit de weg gegaan. Het blijkt juist een **dankbaar thema** voor situationele humor. Ook omgekeerd blijkt humor (met de juiste toon) een dankbaar medium om het handicap-thema wat te **verlichten**.

De humor gaat niet over de schreef, is niet ongepast, rolbevestigend of clichématig (tenminste niet op vlak van handicap), maar wel **echt geestig**. Waar het wel over de schreef dreigt te gaan, zijn het juist de mensen met een handicap zelf, met denigrerende opmerken over vrouwen, Franstaligen, Nederlanders,... Deze omkering heeft vaak een grappig effect.

Sommige humoristische scènes waren voor ervaringsdeskundigen extra grappig door de herkenbaarheid, zoals de slechtziende die iets niet terugvindt, of die niet weet wie er allemaal naar hem staat te luisteren.

2. Minpunten

Alles kan altijd nog beter. De minpuntjes lijsten we op met nog meer nuance dan gewoonlijk, omdat het eindresultaat een prachtig voorbeeld is van goede beeldvorming, dat hopelijk veel navolging vindt. We hopen ook film- en andere mediamakers te inspireren met nieuwe ideeën.

2.1. Inclusie

Het sociaal model gaat ook over inclusie. Dit aspect komt minder naar voor in de film. Ze gaan wel naar gewone hotels en restaurants en de reis is niet georganiseerd door een gespecialiseerde vereniging. Bovendien heeft Lars wel ‘aantrek’ van een meisje dat hem op straat tegenkomt. Toch blijven ze voor de vervulling van hun seksuele behoeften uiteindelijk aangewezen op gespecialiseerde mensen of voorzieningen. Lars en Philip beleven hun ontmaagding in een ‘bijzonder’ bordeel. Jozef knoopt een relatie aan met de persoonlijke assistente, wat sommige mediawatchers een beetje cliché vonden.

Er is een zeker spanningsveld tussen het feit dat alle mensen voor een deel dezelfde behoeften hebben en dezelfde rechten moeten hebben, maar anderzijds soms aangewezen zijn op aparte, gespecialiseerde voorzieningen die niet inclusief zijn. Het is ook een maatschappelijk gegeven dat mensen met een handicap minder goede kansen hebben op de seksuele markt, en de film is geïnspireerd op een waar gebeurd initiatief. Toch kijken we nu uit naar een Vlaamse film waarin iemand met een handicap een relatie heeft met een niet-professioneel. En naar veel meer films en programma’s tout court waarin mensen met een handicap inclusief aan bod komen in hoofd- en nevenrollen.

2.2. Waar is de seks?

Hasta la Vista gaat over “handicap en seks” maar de **seks komt totaal niet in beeld**, nog minder dus dan het bekende haardvuur of hoek-van-het-bed beeld. Dit laat veel vragen open voor de kijker en doet wat af aan het realisme. De filmmakers zijn het onderwerp van hindernissen en aanpassingen op dit vlak duidelijk uit de weg gegaan. Enerzijds een begrijpelijke keuze, bijvoorbeeld om niet te vervallen in een medische invalshoek. Hier toch iets van tonen was een gewaagde evenwichtsoefening geweest om het aantrekkelijk en licht te houden, maar ook een interessante uitdaging met extra mogelijkheden. Is het publiek nog niet klaar voor seksuele beelden die van aan de norm afwijken? Kan het publiek er ooit klaar voor zijn als het deze beelden nooit aangeboden krijgt?

2.3. Witte hetero mannen

De film gaat over (witte heteroseksuele mannen met een) handicap en seks. Hij doorbreekt vooroordelen en taboes over mensen met een handicap en tot op zekere hoogte ook over vrouwen en andere culturen. Het perspectief – en het eerste doelpubliek, zo lijkt het – blijft echter een wit, mannelijk heteropubliek.

Gezien de feiten waarop de film zich inspireerde, hadden we natuurlijk geen film verwacht waarin ook seksualiteit bij vrouwen en holebi’s (met een handicap) aan bod kwam. We kijken uit naar een film waarin dat wel het geval is, maar het is al heel wat dat de personages geen enkele homofobe opmerking maken en af en toe op hun plaats gezet worden over hun visie op vrouwen.

Wel is het vreemd dat het etnische aspect uit de inspiratiebron is aangepast en dat alle personages hier ‘doorsnee’ witte Vlamingen zijn. Eén van de medereizigers in de documentaire *For one night only* is immers van allochtone origine.

2.4. Acteurs zonder handicap

Acteurs met een handicap zijn een meerwaarde voor een productie. Ze dragen bij met hun ervaringsdeskundigheid, maar stralen ook een extra kracht uit naar andere mensen met een handicap, als een soort rolmodel.

De filmmakers hebben hun best gedaan en extra tijd genomen om acteurs met een handicap te zoeken. Dat ze maar één persoon vonden die voor één van de personages in aanmerking kwam, wijst erop dat er te weinig acteurs met een handicap zijn. Anderzijds krijgen ze misschien ook te weinig kansen, aangezien de filmwereld kampt met toegankelijkheid en lange werkdagen.

De filmmakers kozen de tweede beste optie om te werken met acteurs die niet al te bekend zijn. Zo kan de kijker makkelijker geloven dat ze echt een handicap hebben, vooral als ze zoals in dit geval uitstekend acteerwerk neerzetten.

2.5. Ondeskundige details

Hoewel we over het algemeen vermoeden dat zowel acteurs als filmmakers zich grondig hebben ingewerkt om de beperkingen en alles wat erbij komt realistisch over te brengen, zijn er toch kleine foutjes in geslopen. Lars rijdt bijvoorbeeld in een soort ziekenhuisrolstoel, die een echte rolstoelgebruiker al binnen de maand had buitengegooid. Bij het kamperen stellen sommigen zich ook vragen bij de haalbaarheid, bijvoorbeeld of ze op een goede matras konden slapen. Anderen opperden dat het paste bij de persoonlijkheid van de jongens om graag te kamperen. Veel mensen zonder handicap zijn ook niet te vinden voor deze minder comfortabele manier van reizen.

3. **Vraag**

Het is duidelijk dat *Hasta la Vista* een positief effect heeft op de beeldvorming over mensen met een handicap, bij een breed publiek. Een vraag die we niet eenduidig konden beantwoorden is of deze film een emanciperend effect heeft op mensen met een handicap zelf. Enkele mediawatchers vonden dat sommige aspecten worden voorgesteld als al te gemakkelijk, zoals het seksuele element of kamperen en baden in de vrije natuur. Anderen vonden dat de film nog verder had kunnen gaan in het stimuleren van mensen met een handicap om in actie te schieten en dingen te ondernemen. Volgens hen had de film nog meer kunnen tonen wat je ook met een handicap allemaal kan bereiken. Er zou een grotere groep ervaringsdeskundigen bevraagd moeten worden om te weten of de film vooral emanciperend werkt en manieren toont om dingen te bereiken, of mensen met een handicap juist enigszins ontmoedigt omdat de film enkele hindernissen (en oplossingen) niet aan bod laat komen.